

УДК 398.341 (= 161.2)

Роман СІЛЕЦЬКИЙ

МАЙСТЕР-БУДІВЕЛЬНИК В ДЕМОНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ ВОЛИНЯН

На основі джерельних (польових етнографічних) матеріалів, зафіксованих автором на Волині на початку ХХІ ст., розглянуто постать майстра-будівельника як демонологічний персонаж нижчої міфології. Найрельфніше демонологічні характеристики майстра-будівельника («непростого») проявляються в процесі будівництва житла, зокрема під час його заснування — «закладщини». З огляду на поширений забобон про небезпечність початку будівництва (зумовлену архаїчними уявленнями про локалізацію потойбічного світу в підземеллі та еволюцією народного житла від заглибленого — півземлянкового до наземного), майстер, щоб відвернути від себе небезпеку, мусив, за повір'ям, закласти хату на «чиюсь голову». Від його надприродних «чарівних» дій під час будівництва залежало майбутнє життя, здоров'я і добробут мешканців нової оселі.

Ключові слова: демонологія, будівельна обрядовість, Волинь, звичаї, обряди, повір'я.

© Р. СІЛЕЦЬКИЙ, 2017

Вбудівельній обрядовості волинян помітне місце займають повір'я про майстра-будівельника. Зрубна і каркасно-дильована техніки будівництва, ще донедавна поширені на Волині, вимагали неабиякої вправності і точності від будівельників. Через те до їхньої праці (як і до фаху будівельника загалом) волиняни ставилися з великою повагою. Майстер-будівельник на Волині, як і в інших місцевостях України (передовсім — Карпатах, Поліссі) належав до міфологізованих осіб, зокрема до так званих «непростих» [7, с. 523—542; 8, с. 150—179] або людей з езотеричними можливостями [5, с. 167—170]. Народна демонологічна традиція наділяла майстрів надприродною силою, вміннями, знаннями, тобто в уявленнях мешканців Волині він був чарівником, знався з нечистою силою. Основою міфологізації професії майстра-будівельника є давня традиція (яка сягає своїм корінням у ранньослов'янські часи) зведення жител, заглиблених в землю (півземлянок) та архаїчні індоєвропейські вірування про локалізацію потойбічного світу в підземеллі [8]. Адже навіть наприкінці ХІХ — на поч. ХХ ст. в умовах традиційного для України наземного житлобудівництва майстер, викопуючи ями для опорних стовпів будівлі, порушував межі потойбіччя, а відтак і спокій його могутніх мешканців. Для того, щоб відвернути їх гнів й уникнути можливої помсти з їхнього боку, українці вірили, що майстер мусить «знати від себе». Це загальноукраїнське повір'я наприкінці ХІХ ст. зафіксував на Бойківщині Михайло Зубрицький: «Майстер мусить «знати від себе», знати ся з нечистим, щоби йому не шкодило. Коли зачинає роботу, треба завернути на лівій руді міхавка (обшивку рукава) на-руби, то гадки нема. Повідають нераз: «він добрий майстер, до всього прив[д]атний, але не знає від себе». Такий і не бере ся до великої роботи. Се й є причина, що хто будь не возьме ся до нової роботи, ані в старій будівлі не підійме ся робити які нові перерібки» [6, с. 90].

Народні оповідки про «непростих» майстрів збереглися на Волині подекуди до початку ХХІ століття. Очевидно, ще в недалекому минулому, зокрема в ХІХ — першій пол. ХХ ст., вони були доволі поширеним явищем місцевої усної народної традиції. Зафіксовані на початку ХХІ ст. від місцевих етнофорів літнього віку¹, вони ста-

¹ Польові етнографічні матеріали, зібрані автором до розглядуваної теми, зберігаються в Архіві Львівського національного університету імені Івана Франка [1—4]. В

нуть істотним доповненням етнографічних знань про народну будівельну обрядовість і традиційну демонологію волинян. Наприклад, в одній з демонологічних оповідок рекомендується при спілкуванні з важко хворим майстром-будівельником дотримуватися пересторог, яких, зазвичай, дотримувалися люди під час агонії відьми, ворожбита тощо. «Перекази про майстрів (шо вони шось знають) були і сьогодні ше є. Ту коло нас недалеко такий сусід жив — називовсі тоже Степан. Ну і ми були з ним в лікарні. (Я був малим пацаном ше. Він був старший чоловік). І нич, но до мене каже: «Дай руку мені! Дай руку!» — Я кажу: «Шо таке, дядьку? Дати вам руку?» — «Та бо мене шось мучи[ть], мучи[ть]...» — каже. Я не знав... Коли я прийшов з лікарні і розказов свому дідові, [а він] каже: «Ти не давай [його]му руки, бо в него є зло. Він комусь шось зробив». І таке було. Бо, бачите — всі... його син помер і внуки навіть [помирили]» (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 3].

Надзвичайні чарівні можливості «знаючих» майстрів проявлялися не лише під час будівництва, але і в інших сферах побуту. Зокрема, в одній з оповідок йдеться про те, як майстер «заспокоїв» на весіллі підпитого задерикуватого гостя, який себе занадто буйно поведив. «Шось знали майстри. Ше мама мені розказувала... (я того не знаю...). Ну, весілля було. Тут їден такий батюк² [був]... Такий, знаєте — любив горівки випити, любив, знаєте, побитися... А той, шо дружбою був — майстер — його як поставив тако під н'єц, як їхали по молоду [...] поставив його... Приїхали з молодю, допіро, каже: «Ходи!» — і забрав. То він витер чисто н'єца — жи не поступився. То той майстер — дружба... Дружби тоже знають... Колись знали... Як?»

тексті публікації описи місцевостей, за винятком назви населеного пункту, в якому зафіксована інформація, подаються скорочено: Влн — Волинська обл. (Горхівський р-н), Лв — Львівська обл. (Бродівський, Кам'янка-Бузький р-ни), Жт — Житомирська обл. (Черняхівський р-н), Вн — Вінницька обл. (Хмельницький р-н), Трн — Тернопілька обл. (Кременецький р-н), Хмл — Хмельницька обл. (Славутський р-н).

² Батюки — за А. Фішером — назва мешканців колишніх Жовківського, Равського і Яворівського повітів Львівського воєводства [10, s. 9, tabl. 1].

Людина — п'яна, випивши і не поступиться!» (с. Панькова Лв) [1, арк. 11].

Майстрам така опінія була вигідною, адже вони зазвичай завдяки їй часто мали різні дрібні вигоди. Водночас деякі з них відкрито кепкували з марновірства своїх односельців: «Я прийшов [до куми], а вона молотить (він (кум. — Р. С.) — шофером... а вона молотить — він не має коли). Я кажу: «Ви добре не вимолотите». (А пошивали [поруч] хату. А гороб'ї [зерно] їдять). Да й каже [кума]: «Ви, кум, заклали [хату] на гороб'ї!»». А я кажу: «А ви покрийте шихвером [зерно], і гороб'ї не будуть [його їсти]» (с. Новопіль Жт) [3, арк. 20]. «[...] В нас (серед майстрів. — Р. С.) було таке. Їден каже: «Прийшли ми до роботи! Перше йдем свиню різати!» Так жартували, жеб господар чув, жеб давав добре їсти» (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 4].

Поширенням сюжетом оповідок про майстрів є змагання між ними: хто «сильніший» — могутніший у своїх чарах. «Кажут, ті майстри, які вміли колись будувати, то вони всі шось знали до будови. Кажут, кожен майстер шось знає, щоб наперекір робити один другому. Кажут, навіть якщо він їде, а інші майстри шось роблят — шось вріжуть, і вже буде шось не то... Він переїжджає — подивився і поробив» (с. Монастирок Лв) [1, арк. 10].

Яскравою ілюстрацією цього повір'я є оповідка зі східної частини Волині. «В нас за селом хутор був — там строїли вітрака. Ну, строять... Але їде дядько-чекіст — той, шо понімав добре шось. (Ну, їде дядько, шо понімав ці штуки робити — вкрасити в тебе поліно...). Їде, [...] та й став: дивиться так, подивився-подививсь — поїхав... А цьой майстер, шо то робив: «Хлопці! Сокири всі — у вал... позатайнайте сокири свої і не робіт ничього. — А це нашо? — Зара побачите!» — Раз! Раз! Той дядько їхав — стане...» О-о-о! — думає дядько — це ж я не туди попав!» (Той був [чарівником], а цьой — ше краций був, шо знав). Стояв він, стояв — в нього не підут коні з місця ні шагу. — «Зара побачите — прийде. Скільки брати могоричу? Кажіть!» — «Йой!» — «Добре!» Йде цей дядько: «Хто тут у вас старший?» А цей старший каже: «А шо? Не можеш їхати? Їдь-їдь! Поїхав? Ти думаєш, шо ти розумний, а хтось дурний, да? Їдь-їдь!» — Стоїть бідний... Коні стоять — тамечка... І він прийшов пішки: не

дали й назад. «Так, хлопцям дай зара на гусьок горілки і по пара рублів — тоді підеш!» — Дививсь, дививсь... [...] Приносить той генсьор³ горілки їм, приніс пара рублів. «Отак! Їдь, та не кажи, що ти хитрий! Тре було сказати десь далі, то тебе, холеру, хто б найшов? Ну, а ти приїхав сам, то я вже тебе зловив, що ти вже є. Знаєш, що вже хлопці робити нічого не будуть — будуть п'янствувати. Я мушу їм заплатити». (Вони зарубали сокири у вал: «Сидіт, сидіт, вам буде заплачено!») І це дядько приносить). Той дядько, що дививсь, був такий самий майстер. Заплатив їм. «Отак — каже — більше не роби, бо ти будеш вічно попадатись. Треба так зробити, що ніхто не бачив і нічо не знав» (с. Нараївка Хмл) [8, с. 173—174].

Аналогічний сюжет виявлений також в одному із сіл Галицької Волині. «В нас вдома (я сама із Збруїв) ставилисьмо хату [...]. Приїшов такий їден... сусіда приїшов. Якраз мали йти на полудень. І кажуть [йому]: «Владик, іди до хати!» — «Ні — каже — я не піду». Та й ті пішли майстри їсти... мали йти їсти. А майстир (той головний, жи помірав підвалини, жи в'язов) і каже: «Шо ж то: підвалини добрі були, а якась їдна — дошиа?! Треба буде відрізати!» Але він шось постояв собі, почувавсі за голову, постояв і каже: «Не будем різати! Ідім перше до хати! Іди, Владик, з нами!». — «Не, я не піду!» Той забравсі, пішов додому, а ті пішли до хати. Приїшли, наїлисі, вийшли до підвалини — підвалина добра! Така, як має бути! Ну, але во — чорт очі засмітив і були би во відрізали і дуже б вкоротили. Ну і шо потім? Шо, наточииш? А я таке мав (бо я так само був коло будови, робив — був в будівельній бригаді за Союзу): задовга підвалина!... Треба відрізувати! «Гов! — каже [майстер]. — Три хлопці, беріт сокири! Забиваєм в ту підвалину!» — Бах! Три забив... три сокири! Каже: «О! Всі три: Ей — р-раз! Ей — два!! Ей — три!!!» — І всьо: підвалина добра! Натягнули ту підвалину... дерво натягнули! Дуба! Дубова підвалина! То ж — майстер! То ж не тепер во, жи ті молоді не знають ніц. А колись знали їден другому поробити шось таке, аби на злість» (с. Бордуляки Лв) [1, арк. 6]. «Той майстер, шо будує, то він трошки **шось знає**. Ставиш хату... зав'язуют

³ Генсьор, гусьок — велика пляшка з довгою тонкою шийкою (прим. авт.).

підвалини, і от — тобі не сходитсі! Думаєш: порівав всьо добре, спасував... не сходитсі і всьо! А перейшов перед тобою такий, шо шось троха **знав** і він то зробив. І мусиш... вертаєшсі назад, мусиш його привести, а він каже: «Ти постукай добре молотком, і воно всьо зійдетсі!». І, курди-мать, приїдеш стукнеш, стукнеш і вже зійшлосі! І вже нормально підвалина зав'язана. А так — дошиа! Бери хоть ріж, хоть шо... Були такі трафунки» (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 8].

Тому й не дивно, що майстри не хотіли йти закінчувати будівництво, якщо їх попередники внаслідок конфлікту з господарями його полишили. «Як майстер кинув будову, то другий не хотів [йти за ним докінчувати будівництво]. Казав: «Я не піду на його місце!». Він боявся йти, щоб той шось не покинув (як був якийсь такий майстер — він то **знав**, він то міг зробити)». (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 4]. «Як майстер лишив будову, то другий не хотів йти за ним доробляти: не хоче, боїтьсі, би йому шось не пошкодило. Але були такі **сильні** майстри, шо йшли і робили — не боялися. Він мав **сильнішого**. Каже: «Нех во спробує зі мною!» Кажний майстер **шось знав**... кажний. Як би він не **знав** ніц, він би не робив коло теї будови. Мусів **знати**! Або того **домовика** мусів мати. Його має, хто його хоче. Він є добровільний» (с. Бордуляки Лв) [1, арк. 7].

З огляду на зазначені забобони побутувало переконання, що майстрам під час будівництва слід всіляко догоджати, чесно розраховуватись, добре годувати, не конфліктувати і не сперечатись, одним словом — ставитись до них запопадливо і з великим пошанівком. Обачні господарі зазвичай ретельно дотримувалися цих неписаних правил поведінки з майстрами. «Старались майстрів... дуже догоджать їм. Ну, щоб вони з доброю душею, з добрим наміром все це робили... не обіжались на хазяїв. Бо це відображається на дальшому житті. Так казали» (с. Вільськ Жт) [3, арк. 6]. «Майстрів треба брать добрих, треба дуже крепко їм годить. Вони можуть шо хоч зробити — ці майстри. Стрїли ми да годували добре їх. [...]» (с. Крученець Жт) [3, арк. 16—17]. «Майстри, як шось [їм] не догодите, [то] можуть закласти, шо в житті нічого не буде вестися. Майстрам догоджали» (с. Петриківці Вн) [4, арк. 12].

В усній народній традиції досі можна почути оповідки про помсту ображеного майстра непоштивим господарям. «Моя мама казали, що в них майстри робили хату. І дівчина була в тій хаті. Хазяї тим майстрам шось там не доплатили, то ті майстри... взяв сокиру, по вуглу цюпнув (по підвалині) два рази і сказав: «Шоб твоя дочка мала два байстриюки!» — І так було» (с. Чугалі Трн) [8, с. 168—169]. «В одного дядька робили хату. Він погано кормив [майстрів]. Каже майстер: «Треба домовика йому поставити!» Взяв, свідерком висвердлив дирку, бутилку запхнув в ту дирку (обично — під балька, знаружи, де більший вітер) і всьо: в хаті — гуде, день і ніч гуде! І дядько приходить: «Пане майстер, зробіть шось...» (Домовик?... Ну, посторонній звук, постійно в хаті звук є — гуде... То — домовик. Бутилку запхнув і воно там свище, трубить — всяко...). І майстер каже: «Отак, господар! Кормив паршиво, от тобі хлопці зробили! Став могорич!»». Пішов, кілочка забив і всьо» (с. Великі Бережці Трн) [8, с. 172]. «Один [господар] не хотів з майстром розплатитися. Муляр поліз на комин і накрив його склом. З печі не виходив дим (натомість йшов в кімнату. — Р. С.). То господар не знав, що сталося і мусів з майстром розплатитися» (с. Пустомити Влн) [8, с. 172]. Був в нас один такий в Грицеволі... Єндрик — фамілія єго. Колись [...] все єго батько старовинним способом (не як то в п'єцу палять) випалював цеглу. [...] Він був такий чоловік... Тут во недалеко була жінка одна і він ставив [її] п'єца. Ставив п'єца і ніц, но сидит і курит... А вона каже: «Шо ви, майстре, шораз курите і курите?!» А він поглянув на ню і каже: «А ви, пані, ше будете й їсти! Я куру, а ви будете їсти!» І так сталосі! — Шо вона потім (як він поставив п'єца, а пішов)... вона начала збирати скуркі (ті шо кедают) і їх їла. Пам'ятаю, в Станіславчику був буфет. То вона як не здибала [недопалка] нігде по дорозі, то вона до буфету ходила і збирала такі скуркі. Він вмів поробити! Він то знав — як то... Но зараз тим ніхто не переймається» (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 3].

Подібні повір'я про небезпечність ображеного майстра побутують на Волині подекуди ще й досі. Принаймні події, записані від подружжя літнього віку і подані в наступній оповідці, мали місце в од-

ному із сіл Галицької Волині зовсім недавно — в 60—70-х рр. ХХ ст. «Мені, як колись [майстер] ставив хату, то моя [дружина] сварилисї. Каже, що він нап'єтсі — шораз п'є, п'є... Я взяв від него метра (того — рисовати), олівця забрав від него, і кажу: «Я сам буду робити!» Ніц, Богу дякувати [він мені особисто не зробив]. То знов — помстивсї на коровах. Ну, во — зробив так, що вим'я поздувало. Приходиш доїти — не можна видоїти. (То майстер зробив, коли будував хату. Він шось знав.) Він прийшов до мене [й вимагав щоранку]: «Постав мені фляшку!» — і завжди [мали бути на закуску] яйця варені, перець і сіль — «Я нічого більше не хочу!»». «[...] Ну, і він так, знаєте... (п'як був старий, але майстер був добрий) тут попереk бруси різали і шораз вріже нездало. А він (чоловік. — Р. С.) прийшов до него і каже: «Слухайте, пане майстер! Ви мені ріжете добре, я не маю складу з дерева. Ви мені все дерево перепортите. Ви п'яний. Давайте олівець, давайте метер, я сам буду різати» [...]. І взяв метра від нього, взяв олівця: «Ви йдіть проспїтьєся трошки. Тоді встанете і прийдете». І тоді давай робити те все — малювати... хлопи ріжуть, вже всьо добре... А йому (майстрові. — Р. С.) було незручно перед людьми. (А все казали, що він **шось вмїє**, що він **шось зробіть**) [...]. Я кажу [чоловікові]: «Йди, попроси пробачення!». А він каже: «Не, не піду (він затятий) до пияка. Чого п'є?! Я йому плачу, чого п'є?!» Я йду сама. Кажу: «Майстер, простїт. Він молодий, такий нестриманий. Вибачте!» — «Нічого, нічого, Галю, всьо буде добре...». Не було нічого доброго! На другий день приходять хлопи до роботи (його ше нема)... Дві корови мали телята. Молоко давали нормально... А ми приходим... таке вим'я, як баняки, за цицьку — молоко не йде! Кажу: «Ну і чим ми телята напоїм?! Вим'я потрїскало!». Хлопи кажут: «Ви кажїт йому, то його робота». Вчать нас [як казати]: «Пане майстер, ми чули, шо ви і дохтор до корови. Поможїть нам, шось нашим коровам сталося, і зробіть, шоб добре було». Вже він йде — той майстер. Мама йде до него: «Пане майстер, ходїть до хліва! Подивїтьєся на мої корови: обидві корови шось заслабли, молока не дают, телята ричать, я не маю молока. Шо ж то буде?!» А він каже: «Та я не знаю...» — «Та

нам казали, що ви і майстер, і доктор від коров. Ходіть!» І він приходе, йде... Мама його за руку тягне. Він навіть через поріг не переступив до коров. Каже: «Знаєте що — отакво: вони простудили (травень місяць!) крижову кров (гаряче на дворі! хлів теплюсінкий! — але хай так!). Возьміть добру пригорщу солі, теплої води, так добре вимийте вим'я. І всьо буде добре». Пішов до роботи. Ми йдемо з мамою, берем ті відра доїти, берем ту сіль... І взяли тої солі, помили вим'я... І що ж ми зробили? Помили вим'я тільки... Сіли — корови доїм. Корови вже дають молоко, телята напоїли. Так було до кінця будови. Вже — квітка. Кажу до него (чоловіка. — Р. С.) (а він (майстер. — Р. С.) все казав: «Дай мені пару рублів!» — той йому все давав): «Слухай, ті, що він брав навперед [гроші] — забудь за них. Будеш роцитуватися з людьми, з ним — дай йому за всі дні, так, якби він тих не брав. Дась гроші, най іде з Богом». Він роцитується, дає йому гроші, а той каже: «Богдане, ви мені забагато дали!» — «Я Вам дав то, що ви заробили!» — «Ну, то дякую». Ідут вже додому після того балю. Я йому сумку ладую — наклала того-сього, кажу: «Візьміт то для своєї жінки». Він подивився на мене, каже: «Дякую, Галю. Як буде твоїм коровам ше так — те саме зроби». Кажу: «Добре, дячку, дякую!» Встаємо, приходимо [вранці] з мамою до хліва — знов [корови] стоять так, що вим'я не влізає між ногами. «Боже — кажу — мамо! Він знав, що то ше буде, що він так сказав! Берім ту сіль, йдем далі до коров». Ми взяли ту сіль, помили, всьо — сіли виділи. (Старі люди **знали!**). То ше добре, що і так. Нам люди казали, він би вам так **зробив**, що були бисьте здуріли» (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 8—9].

Згідно з народними повір'ями чари майстра становлять найбільшу небезпеку для господарів на початку будівництва — під час закладщини, коли він засновує підвалини хати. «Є такі майстри, що на збитки зроблять що-небудь... ну, щоб дохло шось, пропало... Вони його встромлять туди... от вони нащо збитків роблять. Вони це роблять, коли починається стройка» (с. Філіопіль Вн) [4, арк. 15]. «Майстри — як кому... як кому закладуть хату. Вони вже на тому світі. Вони нам казали: «Ми вам на добреньке заклали, ви будете добренько

жити!»». (с. Новопіль Жт) [3, арк. 25]. «[...] А мому брату як заклали, то Господі! До году і жінка... нікудишня була, і ничо: і одговорали, і не можна було одговорать, і сказали, де закопане було, то вигрібали... отакий був строїтель! (Коло хундаменту було закопане яйце якесь, хліб, хрестик...) Ох, як вона мучилася! І діти, і вона! І по цих врачах [ходила]! І нічого не помагає! Отакі були строїтели!» (с. Ксаверівка Жт) [3, арк. 8—9].

На переконання волинян майстер в момент заснування будівлі повинен мати добрі думки: «Як строять, треба щоб майстер шось добре думав, навіть як хліва строять. Майстер довжен добре думать як закладає фундамент (ранше говорили — закладщини), довжен думать, щоб все в хаті було добре — щоб жилось... і в хліві... і родило» (с. Новопіль Жт) [3, арк. 23—24].

«Сильний» майстер міг навіть поглядом пошкодити мешканцям майбутньої оселі: «Як ставили хату — приходив майстер, то він **знав шось**. Треба, жеби коло него не були, коли закладав підвалини. Бо якраз будеш, то може шось вчепитися, заслабнути або шо... тобто **від себе**, як зав'язував підвалини. Гляне [майстер] на корову — шось з коровою станеться. Шось таке баландили... таке дурне баландили. Але чи то правда — хто то знає?» (с. Панькова Лв) [1, арк. 11]. В одному з волинських сіл хворобу дочки пов'язували з її необережною присутністю під час заснування майстром хати: «[...] А все казали, що він (майстер. — Р. С.) шось вміє, що він шось зробить. А в нас — двоє маленьких дітей... [...] Дитина одна заслабла на ноги. Казали, треба було забрати діти, щоб не були бігали, коли він підвалини в'язав. А я того не знала. Я ж молода. Мама моя того не знала. А вони бігали... А то люди втікают... всі посторонні, щоб не були, як він то робе. І вона заслабла на ногу — дев'ять літ хора була. Я її лічила — по бабах, всюда возила... Здорова тепер, скінчила інститут, вже дочку замуж видала. То той майстер наслав...» (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 8—9].

Деінде волиняни вірили, що майстер здійснює шкідливу ворожбу в момент, коли від удару сокири з підвалини відлітає перша тріска: «Казали, що оце [коли майстри] тешуть подвалу чи шо, то як теше, а тріска одлетить — аж відскочить — то шо подумає [майстер в цю мить], те й буде

[мешканцям нової хати]. (Як закладають хату. Це коли майстер починає строїти)» (с. Новопіль Жт) [3, арк. 2].

Траплялося, що виrozumілі й доброзичливі майстри з огляду на відомі побоювання господарів намагалися їх заспокоїти. «В нас заклали хату. Мати казала: «Не дивись, бо закладе і на чоловіка, і на бабу, і на пташку, і на що хочеш». (А як нічо не знає, то закладе і все). То він сказав тій жінці (такий наш майстер був): «Я закладаю, щоб у вас було весілля щодня!» (в дівчат, щоб дівчата замуж йшли)» (с. Великий Скнит Хмл) [8, с. 163]. Іноді майстер, намагаючись розвіяти побоювання господарів і відхилити від себе будь-які підозри в чаклунстві, запитував їх на що закладати хату: «...Питає старший [майстер в господарів]: «На що закладать хату?» — як в'язали подвали. А він (господар. — Р. С.) каже: «Щоб люди ходили!» Закладають всякі люди. На всяке можуть закласти: на добре і на зле» (с. Новопіль Жт) [3, арк. 18]. «Майстер, як клав копійки і закривав замки, то казав: «На добре життя і світле!» Він так мусів благословити. Кожен майстер має свою промову. Я (майстер-респондент. — Р. С.) завжди казав: «Щоб добре життя було в хаті! Жи би не було якоїсь чвари меж собою, жи би то їдно другого [господарі] розуміли і так далі». Коли заклали підвалини в хліві, то там [майстер промовляв] на худобу, щоб велася, таке... [Лише] на велику рогату худобу, на свиню — не...» (с. Станіславчик Лв) [1, арк. 4]. «[...] Кажут, що як він (майстер. — Р. С.) заложив, а нікому ніц не сказав (на що чи кого заложив. — Р. С.), то в тій хаті вмирали дуже люди» (с. Стрептів Лв) [2, арк. 15].

Якщо ж господарі під час закладщини запідозрили майстра у ворожбі, то траплялося, що підвалини будівлі навіть розкидали. «Дуже треба було годить майстрам на ті закладщини, щоб боронь Боже ні один майстер ні на кого нічого ніде не сказав — не посердилися, не посварились, щоб були дуже тихесенькі закладщини. Каже, як не вгодиш майстрові, то [він] що хоч може подумать. Як хазяї з майстрами шось не помирились, то, навірно, ці подвали розкидали і, навірно, другі клали — не можна так робить» (с. Новопіль Жт) [3, арк. 14]. «Оце [як] шо майстрам не вгодив... це самое главное, як вони подвали закладають. Майстер на по-

гане заклав і потім перекладав подвали. Він був самий старший майстер — це старший, котрий закладає (закладщини щитається)» (с. Новопіль Жт) [3, арк. 25]. Волиняни подекуди навіть вдавалися до своєрідних магічних контрзаходів з метою протидії зловорожим чарам майстра під час закладщини: «[...] для відвернення злих чарів необхідно першу встановлену підвалину обернути другим боком, тоді помре сам майстер-чарівник, натомість господареві нічого злого не станеться» [10, с. 198—199]. Саме тому в момент заснування оселі майстер перебував під пильною увагою господарів майбутнього дому. Будь-які його дії чи слова, які не вписувалися у звичний сценарій, могли бути потрактовані ними як ворожба. Показовим щодо цього є випадок, який трапився в одному з волинських сіл в другій половині XIX ст. й згодом був описаний відомим етнографом Е. Руліковським: під час заснування хати сталася трагедія — на майстра впало дерево й вбило його. Місцеві жителі потрактували це як господню кару теслі за те, що задумав побудувати цю оселю на «чиюсь голову» [11, с. 130].

Розглянутий фактичний матеріал свідчить, що волинські демонологічні уявлення про майстра-будівельника мають загальноукраїнську, а ширше — загальнослов'янську основу. Разом з тим зазначимо, що розглядуваний пласт демонологічних повір'їв зберігся на Волині значно гірше, ніж на Поліссі чи в Карпатах. У традиційному світогляді волинян майстер був людиною, наділеною надприродною силою, здатною впливати на життя і долю забудовників. Відтак ця обставина, з одного боку, диктувала етику стосунків забудовника з майстрами, а з іншого — строгу регламентацію поведінки майстра під час будівництва нового дому.

1. Архів ЛНУ. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 523-Е. — 12 арк.
2. Архів ЛНУ. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 524-Е. — 17 арк.
3. Архів ЛНУ. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 525-Е. — 26 арк.
4. Архів ЛНУ. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 526-Е. — 25 арк.
5. Войтович Н. Народна демонологія Бойківщини : монографія / Н. Войтович. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — 228 с.
6. Зубрицький М. Міти і вірування: будинки і майстри / М. Зубрицький // Зубрицький М. Зібрані твори і

- матеріали : у 3 т. — Львів, 2013. — Т. 1: Наукові праці. — С. 89—93.
7. Сілецький Р. Майстер-будівельник у звичаях та повір'ях українців / Р. Сілецький. // Вісник Львівського університету. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — Вип. 38. — С. 523—542.
 8. Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців : монографія / Р. Сілецький. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — 428 с.
 9. Fischer A. Rusini. Zarys etnografji Rusi / Fischer A. — Lwów ; Warszawa ; Kraków, 1928. — 192 s.
 10. Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materiałów zebranych Z. Rokossowska we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiąhelskim / Kopernicki I. // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Kraków, 1887. — Т. 11. — С. 130—228.
 11. Rulikowski E. Zapiski etnograficzne z Ukrainy / Rulikowski E. // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Kraków, 1879. — Т. 3. — С. 62—166.

Roman Siletskyi

BUILDER IN DEMONOLOGICAL BELIEFS OF IN VOLYN REGION

Basing on field ethnographic materials, recorded by the author in Volyn region at the beginning of the XXI century, was considered the figure of the master builder as a demonological character. Most clearly the demonological characteristics of the master-builder («непростого») are manifested in the process of housing construction, particularly, at the time of its foundation. According to the widespread prejudice about the danger of the

beginning of construction (due to archaic ideas), the master, in order to distract himself from the danger, was supposed to build the house on «someone's head». Due to his supernatural «magic» actions during the construction depended on the future of life, health and well-being of the inhabitants of the new home.

Keywords: demonology, building rituals, Volyn region, customs, rites, beliefs.

Роман Силецький

МАСТЕР-СТРОИТЕЛЬ В ДЕМОНОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ ВОЛЫНЯН

На основании источников — полевых этнографических материалов, зафиксированных автором на Волини в начале XXI в. рассмотрен мастер-строитель в качестве демонологического персонажа низшей мифологии. Наиболее рельефно демонологические характеристики мастера-строителя («непростого») проявляются в процессе постройки жилища, а именно во время его основания («закладщины»). В связи с распространенным суеверием об опасности начала строительства (обусловленной архаичными представлениями о локализации загробного мира в подземелье и эволюцией народного жилища от углубленного — полуземляночного к наземному) мастер для того, чтобы отвернуть от себя угрозу должен согласно поверью основать дом на «чью-то голову». От его сверхъестественных, «волшебных» действий во время строительства во многом зависели будущее, здоровье и благополучие обитателей нового жилища.

Ключевые слова: демонология, строительная обрядность, Волинь, обычаи, обряды, поверья.